

AUREL C. POPOVICI ȘI „DEZVĂLUIRILE" LUI DIN 1896

Nicolae Cordoș

La sfârșitul lunii mai 1893 încep interogatoriile preliminare ale procesului memorandist, iar la 30-31 august 1893 are loc procesul *Replicii*, încheiat, după cum se știe, prin condamnarea lui Aurel C. Popovici, „autorul intelectual" al acestui document, la 4 ani închisoare și plata unei amenzi de 500 florini, alături de Nicolae Roman, contabilul *Institutului tipografic* de la Sibiu, condamnat și el la un an închisoare și 200 florini amendă¹.

Debusolat în urma procesului pentru *Replică* și a condamnării sale, cum remarca Valeriu Braniște, Aurel C. Popovici² „își pierduse liniștea și sentimentul siguranței", ceea ce face ca unul din apărătorii lui, dr. Ștefan Petrovici, să insiste ca el să treacă „unde peste graniță până ce se va liniști", iar ceilalți se vor putea orienta asupra intențiilor guvernului maghiar. Membrii din Sibiu ai Comitetului central al Partidului Național Român din Transilvania și Ungaria au fost și ei de acord cu părerea avocatului din Lugoj, hotărând ca în acest drum să fie însoțit de Valeriu Braniște.

În 2 septembrie st. n. 1893 vor pleca de la Sibiu prin Graz și Triest la Veneția, unde vor fi prezenți în 9-10 septembrie st. n. 1893 la întrunirea de la hotelul „Lido". Aici se va pune problema emigrării întregului Comitet central, Aurel C. Popovici fiind de partea lui Valeriu Braniște care a combătut cu multă dreptate această idee, ce ar fi lăsat pe românii transilvăneni fără conducători în momente dificile ale istoriei lor. Complexat de condamnarea sa la 4 ani închisoare, va consemna în scris membrilor Comitetului central prin Valeriu Braniște sugestiile sale în problema emigrării. De la această consfătuire, Aurel

---

1. Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga" Cluj-Napoca, fond Fr. Hossu-Longin, mss. sertar 261/1, f. 29-30, 45-75, 88-91 (mai departe B.C.U. Cluj-Napoca).

2. Îl găsim semnându-și unele din scrisorile sale și chiar articole din propria publicistică cu pseudonimele scrise separat sau împreună de Dixi, Dipsi, Dante, Dipsi Dante sau Dipsidante (vezi N. Cordoș, Începuturile publicistului și gânditorului politic Aurel C. Popovici, în „Apulum", XXXIV (1997), p. 488).

C. Popovici împreună cu Eugen Brote se va îndrepta, prin Zürich, Marsilia și Constantinopole, spre România, ajungând la București în 4/16 octombrie 1893³.

Correspondența lui Eugen Brote cu Septimiu Albini și Ioan Bianu din toamna acestui an, de la Zürich și apoi de la București, confirmă că încă de atunci se vor manifesta neînțelegeri între cei doi emigranți, doi oameni deosebiți structural, unul calm, cumpătat, celălalt neastâmpărat, vivace și intransigent cu opiniile sale, care vor duce în cele din urmă la ruptura definitivă din 1896. Deși Eugen Brote îl considera pe Aurel C. Popovici incapabil de vreo activitate în noua situație, Popovici se va înrola la București în activitatea *Ligii culturale*, ținând, după cum vom vedea, să rămână legat de viața politică a românilor transilvăneni. Ș. Periețeanu-Buzău, casierul societății spera ca după trecerea iernii și venirea soției lui Aurel C. Popovici la București, acesta să plece în străinătate (la Londra) pentru a continua propaganda națională inaugurată prin *Replică*⁴.

În 24 octombrie / 5 noiembrie 1893, soția lui Aurel C. Popovici va pleca de la Sibiu spre București, fiind ajutată la împachetarea lucrurilor și expedierea mobilei de Valeriu Braniște, care o va însoți pe ea și fetele ei până la Copșa Mică. Aurel C. Popovici îl va ruga de altfel să găsească mijloace de a-i trimite prin cineva „hârtiile” lui de la redacția „Tribunei” sau din casa de la Sibiu, ce conțineau însemnări sau orice acte pe care în graba mare a emigrării nu le-a putut lua cu el, solicitându-i și o scrisoare mai lungă, care i-ar prinde bine, despre situația din Transilvania⁵. Correspondența lui cu Valeriu Braniște ne edifică și asupra conflictului celor doi cu Eugen Brote, Popovici insistând ca Braniște să nu plece de la „Tribuna” pe care o dorea trecută în proprietatea Comitetului central sau a dr. Ioan Rațiu, deoarece ea nu se putea conduce de la București, „unde influențele colectiviste-l țin pe căpitanul (E. Brote) în loc. După cum constată, conservatorii nu vor să știe de Brote, care în urma unor dezvăluiri făcuse jocul liberalilor, dându-le speranță acestora de a putea veni ei la conducerea României. Aurel C. Popovici va concluziona: „Eu ziceam totdeauna, nu se poate ca politica noastră să se bazeze de pedestal pentru un partid,

3. V. Braniște, *Amintiri din închisoare*, București, 1972, p. 200-212; Idem, *Correspondență. 1879-1895*, vol. I, Cluj-Napoca, 1985, p. 98; Biblioteca Academiei Române București, mss. coresp. nr. 79482 și S ¹⁷⁽¹¹⁾ (mai departe B.A.R.); „Tribuna”, nr. 226 din 10/22 octombrie 1893; „Calendarul pentru toți românii pe anul de la Christ 1895”, București, an. XX(1895), p. 73; L. Boia, *Eugen Brote (1850-1912)*, București, 1974, p. 102-105.

4. B.A.R., mss. coresp. nr. 27050, 27052-27053; *Correspondența lui George Moroianu (1891-1920)*, vol. I, Cluj-Napoca, 1981, p. 60, 203 (mai departe G. Moroianu); Biblioteca Națională București, mss. coresp. nr. 4199; „Tribuna”, nr. 226 din 10/22 octombrie 1893; L. Boia, op. cit., p. 102.

5. V. Braniște, *Amintiri din închisoare*, București, 1972, p. 215; Idem, *Correspondență. 1879-1895*, vol. I, Cluj-Napoca, p. 136.

oricare ar fi el aici, să ajungă la putere. Dar asta-i o istorie lungă; de altădată deci". Nu are o părere bună nici despre Ioan Slavici, din pricina „pajerii împărătești din fruntea lui”, a legăturilor sale cu liberalii și a dușmăniei pe față contra conservatorilor, considerând că alegerea sa pentru conducerea ziarului „Correspondența română” nu e potrivită. Ziar „independent-național pe față, dar liberal în ascuns”, acesta va avea o apariție scurtă de la 16 noiembrie 1893 până la 24 aprilie 1894, Popovici sperând ca tribuniștii rămași acasă să nu arate căldura ce o cerea Brote pentru acest ziar. Îl mai informa pe Braniște că se pregătea la București „ca un grup de bărbați inteligenți din toate partidele de aici să scoată un ziar național”. Alexandru Vaida Voevod confirmă că Popovici se gândea la editarea unui ziar cotidian, dar nu după șablonul celor din România⁶. Acesta va fi probabil „România Jună” – ziar național independent, și el cu o apariție scurtă (2 decembrie 1899 – 9 octombrie 1900), editat de Institutul de arte grafice și tipografice „Minerva”, înființat la 1898 din inițiativa lui Aurel C. Popovici, împreună cu un număr de acționari în majoritate transilvăneni. Ziarul, sub direcția lui Aurel C. Popovici (neanunțată pe frontispiciul cotidianului), care era și redactor pentru politică, deși inconsecvent în convingeri și teorii, era chiar un ziar independent, nestând în slujba unui partid, o adevărată enciclopedie de cunoștințe interesante și folositoare. El exprima opinii independente de programul oricărei grupări politice, având o ținută ofensivă care refuza compromisul și toleranța în viața socială și politică de la sfârșitul secolului al XIX-lea, urmărind să contribuie la îndrumarea și lămurirea opiniei publice în cele politice, sociologice, filozofice, literare, pedagogice, de științe și arte. Sever cu partidele politice, contra cosmopolitismului, pentru afirmarea valorilor naționale și dezvoltarea principiilor morale și sociale care privesc existența statului și a poporului român. Ziarul va încerca să îndrume politica românească (dezbătând și problemele refacerii solidarității Partidului Național Român din Transilvania și Ungaria) pe adevărata cale a binelui public, pledând mereu pentru o luptă onestă și dezinteresată. Deși ziarul avea colaboratori de marcă: G. Coșbuc, Al. Vlahuță, I.L. Caragiale, N. Iorga, O. Densusianu, C. Rădulescu-Motru, G. Bogdan-Duică, V.A. Urechia, A.C. Cuza, G. Moroianu, H.G. Leca, I. Gorun și alții, el și-a încetat apariția datorită falimentului editurii „Minerva” (A.C. Popovici consumându-și cu ea aproape toate resursele materiale de care dispunea el și soția sa în momentul procesului *Replici*)⁷.

După stabilirea la București, Aurel C. Popovici va participa la întrunirea

6. V. Braniște, op. cit., vol. I, p. 140-141; „Iridenta română”, an. I, nr.1 din 14 noiembrie 1893; G. Moroianu, p. 278.

7. Z. Ornea, Sămănătorismul⁸, ed. a II-a, București, 1971; N. Iorga, Istoria literaturii române contemporane, vol. II, 1934, p. 53; Idem, O viață de om, vol. II, 1934, p. 2-3; Dicționar al presei literare românești (1790-1982), București, 1987, p. 293; G. Moroianu, p. 225; Al Vaida Voevod, Memorii, vol. II, Cluj-Napoca, 1995, p. 149-150; „Tribuna”, 1899, nr. 161, 167.

studentească din 12 noiembrie 1893, fiind aclamat aici, el aducând la rândul său laude tinerimii universitare pentru înrolarea ei în lupta națională, ceea ce probabil îl face pe Teofil Frâncu să-l caracterizeze într-o scrisoare către Aurel Mureșianu din 14 noiembrie 1893 doar: „are mult entuziasm, dar puțină experiență, multă voință, dar puțină suferință”⁸.

La 28 noiembrie 1893, într-o corespondență din București, publicată în paginile „Tribunei” de la Sibiu, Aurel C. Popovici va informa opinia publică: „Părerea frunțașilor partidului nostru național, precum și reflexiunile mele proprii m-au hotărât a preferi exilul de bunăvoie unei paralizări a activității mele politice pe ani de zile. Prea sunt angajat direct în noul curent al politicii naționale, prea muncisem și eu, ani de-a rândul în scopul de-a găsi și aplica mijloace potrivite în lupta noastră politică și astăzi, când activitatea noastră a fiecăruia este reclamată de interesele poporului mai mult ca orișicând, nu puteam nici eu să-mi pun capul pe tîpsie la dictatura dușmanilor noștri (...). Sper, că faptele mele viitoare vor da de la sine motivarea cea mai obiectivă: de ce am ales drumul exilului nu al închisorii”⁹. Această justificare o prezenta Aurel C. Popovici și cu prilejul dezvăluirilor din 1896, când declară că „m-am hotărât, la insistențele colegilor mei din comitetul național, să-mi păstrez puțința de-a servi cauza înainte, am preferat pribegia prin țări străine și am venit, în sfârșit, pe pământul ospitalier al fraților noștri liberi și independenți”¹⁰. Era de fapt realizarea sugestiei pe care i-o semnalase I. Russu-Șirianu lui Septimiu Albini în legătură cu emigrarea Aurel C. Popovici încă la 3 septembrie 1893: „Sunt de părere ca Dipsi să scrie un articol iscălit în *Tribuna*, în care să spună, că nu este desolul, că va lupta nainte și să verse curajiu în români. Un astfel de articol ar fi foarte însuflețitor. El se impune”¹¹.

Opus părerilor lui Eugen Brote, Aurel C. Popovici își va relua activitatea de reprezentant al Comitetului central al Partidului Național Român și de publicist. În decembrie 1893, când „Tribuna” a fost suspendată de autoritățile maghiare, Aurel C. Popovici îi va sugera dr. Ioan Rațiu ca redacția ziarelor de la Sibiu, tipografia și chiar președintele să se mute la Lugoj, unde funcționa o altă lege de presă, deși lui Eugen Brote nu i-ar fi convenit așa ceva. La 30 ianuarie /11 februarie 1894 va ține la *Ateneul român* conferința, publicată apoi în același an la București sub formă de broșură, *Principiul de naționalitate*, o contribuție interesantă la sociologia națiunii¹².

8. „Tribuna”, nr. 254 din 16/28 noiembrie 1893; „Iridenta română”, nr. 1 din 14 noiembrie 1893; A. A. Mureșianu, Teofil Frâncu, în *Țara Bârsei*, nr. 2 din martie-aprilie 1935, p. 108.

9. „Tribuna”, nr. 258 din 20 noiembrie/2 decembrie 1893.

10. A.C. Popovici, *Trădarea cauzei naționale*, în „Tribuna”, nr. 46 din 28 februarie/11 martie 1896.

11. B.A.R., mss. S ⁵⁴⁽¹⁹⁾_{CCVII}

12. T. Pavel, *Partidul Național Român și acțiunea memorandistă*, Cluj-Napoca, 1994, p. 264; G. Moroianu, p. 136; Dr. Ioan Rațiu și Emilia Rațiu. *Correspondență, I* (Scrisori primite, 1866-1895), București, p. 149-151 (mai departe Dr. Ioan Rațiu și Emilia Rațiu); „Tribuna”, 1894, nr. 17, 21, 67; „Dreptatea”, 1894, nr. 27.

Aducând note personale față de înaintași și o concepție originală despre națiune, Aurel C. Popovici exprimă în această conferință în mod pregnant tendințele mișcării revendicative românești de la sfârșitul secolului al XIX-lea în lupta pentru eliberare națională. Va pune în această perioadă un larg accent pe rolul conștiinței naționale, un pilon de bază al concepției sale. De aceea, zicea Aurel C. Popovici, principiul de naționalitate este o fază mai înaintată în fireasca evoluție a aplicării practice a principiilor liberale și egalitare. El afirmă solemn: „fiecare popor conștient de naționalitatea sa și locuind pe un teritoriu compact are dreptul de a se constitui, după propria sa voință, într-o formă de stat independent sau a se uni cu un alt stat pe baza comunității lor naționale”¹³.

În broșura *Cestiunea naționalităților și modurile soluționării sale în Ungaria*, tipărită în cursul lunii mai 1894 la *Institutul tipografic* din Sibiu, Aurel C. Popovici reia principiul naționalităților cu aceleași idei, uneori mai accentuate, ridicându-se hotărât împotriva oricăror soluții bazate pe dreptul istoric, cerând ca statele să aibă o bază etnică, singura rezolvare definitivă a problemei naționale.

În rezolvarea definitivă a chestiunii naționalităților din Ungaria, Aurel C. Popovici precizează că ea se poate realiza în două feluri: a) prin totala maghiarizare a tuturor naționalităților din țară sau b) prin „aplicarea sinceră și continuă dezvoltare a principiilor egalitare în direcția federalismului”, propunea aici modalitatea de transformare inevitabilă a Ungariei într-o monarhie federală. Aurel C. Popovici pledează astfel pentru federalizarea Ungariei ca soluție definitivă în rezolvarea chestiunii naționalităților, „cel mai puternic scut al libertății și mijloc de cultură și consolidare”, prezentând exemple concrete de organizare a unui asemenea stat federal. Adept al soluțiilor tranșante și categorice, Popovici atrage atenția în finalul lucrării: „că sunt și alte posibilități de a rezolva în chip definitiv chestiunea naționalităților din Ungaria. Anume: federalismul austriac sau – federalismul Panrusiei. De la maghiari depinde alegerea”, pentru că românii și slavii știu că speranța rezolvării definitive a problemei naționalităților se află în viitorul război dintre Rusia și Tripla Alianță¹⁴. Se dovedea din ambele lucrări, consemnate mai sus, că Aurel C.

---

13. G. Em. Marica, *Studii de istoria și sociologia culturii române ardelenice din secolul al XIX-lea*, vol. I, Cluj-Napoca, 1977, p. 291-298; Vezi studiul introductiv al lui Constantin Schifirneț, în A.C. Popovici, *Naționalism sau democrație*, București, 1997, p. V-XXIV; D. Hurezeanu, Aurel C. Popovici într-o viziune idealizată a personalității sale, în „Era socialistă”, 1977, nr. 24, p. 47-51; L. Boia, Aspecte ale emigrației politice din Transilvania în vechea Românie, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, în „Analele Universității București”, istorie, 1970, nr. 1, p. 87-88; N. Bocșan, *Ideea de națiune la românii din Transilvania și Banat (secolul al XIX-lea)*, Reșița, 1997, p. 176-191; A.C. Popovici, *Principiul de naționalitate*, București, 1894, p. 6, 21.

14. A.C. Popovici, *Cestiunea naționalităților și modurile soluționării sale în Ungaria*, Sibiu, 1894, p. 5-11, 38-46.

Popovici avea o viziune profetică asupra viitorului Europei centrale și de sud-est.

Va participa la întrunirea din 22 februarie 1894 de la București împreună cu V. A. Urechia, N. Filipescu, I. Bianu, B. Ș. Delavrancea, V. Lucaciu, E. Brote, I. Slavici, I. Coroianu etc., unde se discută despre stabilirea unității de acțiune între politica națională a Regatului român și cea a Partidului Național Român din Transilvania și Ungaria, „așa ca unu fără alții să nu facem nimic”. S-a discutat aici și despre posibilitatea trimerii unor reprezentanți ai emigrației românilor transilvăneni care să activeze în capitalele europene¹⁵.

Correspondența dr. Ioan Rațiu cu Ș. Periețeanu-Buzău din ianuarie-februarie 1894 dezvăluie aceeași intenție a președintelui Partidului Național Român: „Bine ar fi, dacă dl. Popovici ar petrece câte 2-3 luni pe an în străinătate căci domnia sa cunoaște limbile franceză și engleză și are toate calitățile necesare de a fi foarte folositoriu în cauza națională”. De altfel, reprezentanții *Ligii culturale*, cum am văzut mai sus, se gândiseră încă din toamna anului 1893 să-l trimită pe Aurel C. Popovici în Anglia, idee reluată, care, din păcate, nu s-a realizat pe motivul că el nu poate călători acum (probabil din cauza mutării și instalării numeroasei sale familii la București)¹⁶.

Poartă o corespondență asiduă cu Septimiu Albini, unul din secretarii Comitetului central al Partidului Național Român, informându-l despre consfăturile transilvănenilor prezenți la București și concluziile unui proces-verbal (semnat probabil de E. Brote, V. Lucaciu, I. Coroianu și A. C. Popovici), despre conflictul lui cu Ion Lupulescu, secretarul *ligii culturale*, cerând conducerii partidului precauțiune în legătură cu „ciocoi din România / conservatorii /, care ne sunt antagoniști pronunțați”. Solicită urgent prezența lui Septimiu Albini și a dr. Ioan Rațiu la București: „dar îndată”. „Aici vom limpezi situația și sper, că vom izbuti a pune capăt tuturor neîncrederilor. Trebuie să restabilim armonia și buna înțelegere sau ne înfundăm fără ieșire. Am convingerea, că venind voi aici înțelegerea se va face de la sine, mai ales când vă voi expune *ale mele*, obiective și proprii experiențe. Vă așteptăm în fiecare zi, Dante”¹⁷.

De abia sosit la București, Aurel C. Popovici va înțelege imediat jocul politic al celor două partide de guvernământ din România legat de problema națională, precum și dificultățile diplomatice ce decurgeau de aici în relațiile cu puterile centrale. Cei doi emigranți, E. Brote și A.C. Popovici, neînțeleși la București, cu pretențiile lor de martiraj, cum scrie Ion Lupulescu lui Ioan Rațiu, vor pierde încrederea conservatorilor aflați la putere¹⁸.

15. Ș. Polverejen, N. Cordoș, Mișcarea memorandistă în documente (1885-1897), Cluj, 1973, p. 270-271; L. Boia, op. cit., p. 88.

16. B.A.R. mss. S ¹⁷⁽⁶⁾ CLXXI; Dr Ioan Rațiu și Emilia Rațiu, p. 160.

17. B.A.R., mss. S ³⁹⁽¹³⁻¹⁴⁾ CCVII; G. Moroianu, p. 133-135.

18. T. Pavel, op. cit., p. 156-161.

Correspondența lui Eugen Brote către același Septimiu Albini, la începutul anului 1894, îi pune din nou într-o lumină nefavorabilă pe Aurel C. Popovici: „De vreo câteva zile încoace Dipsi și-a schimbat iarăși politica de sus până jos – scria la 14/26 februarie 1894 Brote – Alte vederi, alte principii, alte conclusiuni! Deși onorabilul domn Dipsi, care face parte din corul intriganților contra mea, s-a făcut nedemn de încrederea mea, totuși convenim destul de des, ne certăm pe acasă, vedem despre multe și căutăm a ne îndulci soarta noastră comună de exilați”. Revine cu o altă scrisoare la 10/22 martie 1894, referindu-se din nou la comportarea și indecizia lui Aurel C. Popovici: „Să nu uitați niciodată, că Dipsi, care n-a avut nicicând teren solid sub picioare, merge tot în zig-zaguri. Dintre noi patru, care am iscălit procesul verbal, el era mai puțin chemat a detalia și comenta concluzele noastre și executarea lor. Despre cele ce-mi relevezi d-ta din scrisoarea lui nici că a fost vorbă între noi. Probabil că după expedierea scrisoarei nici el nu mai ține ideile lansate, și și le-au schimbat cel puțin odată de atunci încoace”. Eugen Brote sugerează „așa precum o dorește acum variabilul meu Dipsi” ca Partidul Național Român să se declare pe față pentru Partidul Național Liberal și contra guvernului conservator, considerând-o o greșeală „căci am transporta spiritul de partid de aici la noi, și am putea-o păți ca sârbii din Ungaria, susținând acuma o poziție „nu între partide ci *preste partide*”, ceea ce o va face uitată ulterior. El propune astfel înființarea unui „Comitet de emigrațiune” care se compunea deocamdată din Eugen Brote și Aurel C. Popovici, subordonat Comitetului central al Partidului Național Român, ce va fi puntea de legătură între transilvăneni și forțele politice din România¹⁹.

Realitatea în privința lui Aurel C. Popovici era alta, deoarece el declarase categoric membrilor Partidului Național Român și lui Eugen Brote și se desprinde și din documentele editate consultate și inedite din anexe că Popovici nu înțelege ca partidul lor să se amestece în problemele interne ale românilor liberi, respingând și după sosirea la București acest amestec. Cerea de la românii liberi ajutor moral și material; mijloace de răspândire a culturii; manifestații, mitinguri în România și Transilvania; înființarea unui ziar german în România; câte un birou de propagandă în Germania, Franța, Anglia; dezbateri în presa europeană și o agitație sistematică în toată Europa pe tema programului național din 1881. Venit la București – cum remarcă Ion Luca Caragiale: Aurel C. Popovici „a cultivat cunoștința tuturor bărbaților politici, tuturor oamenilor culti, fără preferințe sau simpatii de partid politic. Cu cea mai delicată discreție, d-sa a evitat să aplaude sau să critice vreun act politic al nostru, și n-a scăpat niciodată ocazia de a declara că aceasta nu este dreptul nici unui român de

19. B.A.R., mss. coresp. nr. 27057, 27059; Idem, Arh. I. Bianu, III, mss. 40.

dincolo, că aceasta nu trebuie nici un român de dincolo să și-o permită, dacă înțelege bine interesele cauzei naționale înseși”²⁰.

În privința emigrării Comitetului central ce urma să fie adus în fața instanței de judecată de la Cluj, ideea lui Eugen Brote²¹ pe care Aurel C. Popovici o combătuse la Veneția și București, acesta din urmă mărturisea, la 14 martie 1894, lui Septimiu Albini: „Astăzi, în noua ei stilizare o primesc. Da să veniți încă vreo 8 inși, o să găsim parale pe aici și să ne stabilim apoi care la Londra, Paris, Berlin etc. ca să ne punem în legătură cu oamenii, care ar putea să intervină în folosul cauzei”²² (...) Cât pentru emigrație cred că ar fi indispensabili: Unchieșul (dr. I. Rațiu), tu, Barcianu, Suciu, Mera, Lucaci, Coroianu”. În ceea ce privește tactica de urmat, Aurel C. Popovici propune organizarea cât mai repede de către membrii Comitetului central, înainte de a emigra, a unui miting uriaș la Alba Iulia, din mijlocul căruia să se trimită o delegație impresionantă la Viena, având alături, dacă se dovedeau operativi, și pe slavi, delegație condusă de un Comitet substituit viguros. Probabil că aceleași propuneri le face Aurel C. Popovici și lui Ioan Rațiu, care îi răspunde, la 4 martie 1894, că fără mandatul Comitetului central nu vor adopta o hotărâre definitivă și nu află ca necesar deplasarea lor la București, ci sosirea la Sibiu a unui „om cu greutate” în care transilvănenii să aibă încredere ca să le prezinte un raport detaliat asupra situației. Era de fapt un plan al lui Aurel C. Popovici care nu se prea deosebea de cel din septembrie 1893²³.

În timpul procesului memorandist de la Cluj, Aurel C. Popovici propune ca dezbaterile să fie în așa fel dirijate, încât ele să reliefeze cu precădere caracterul politic al procesului. Îndeamnă pe „inculpați” ca, după ce au făcut unele depoziii care au creat o impresie penibilă, deprimatoră și cu desăvârșire dezastruoasă în opinia publică, să manifeste energie de fier, curaj „și *un plus* de îndrăzneală” așa cum trebuie să glăsuiască bărbații din fruntea unei națiuni în onoarea românismului. Se dovedește totuși neinformați și puțin naivi în aprecierea situației politice din Ungaria, susținând căderea guvernului liberal al lui Wekerle, ceea ce în opinia lui va duce la întreruperea procesului și bineînțeles la înlăturarea detenției²⁴.

20. I.L. Caragiale, Culisele chestiunii naționale, București, 1896, p. 9-10, 28.

21. Ideea era de fapt a lui D.A. Sturdza (vezi N. Cordoș, Memorandiștii și problema emigrării politice, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, Historia, 1994, nr. 1-2, p. 149-168).

22. Unul dintre aceștia era Aug. Schreiber, ziarist la „Deutsches Volksblatt” din Viena pe care A.C. Popovici îl recomanda lui Ș. Periețeanu – Buzău de la Liga culturală pentru a fi remunerat. El va cere acestuia, cu alt prilej și reînnoirea abonamentelor la ziarele străine (B.A.R., A. 624, Arh. Al. V. Periețeanu – Buzău, I, act 47; Idem, mss. S ⁹⁽¹⁾ CLXXI).

23. Dr. Ioan Rațiu și Emilia Rațiu, p. 165-166; V. Braniște, op. cit., vol I, p. 98; B.A.R., Arh. V. Braniște, I varia 1/1; Idem, mss. S ³⁹⁽¹⁴⁾ CCVII.

24. B.A.R., mss. S ³⁹⁽⁶⁾ CCVII ; Ș. Polverejan, N. Cordoș, op. cit., p. 264-265.

În atmosfera pregătirii procesului memorandist și-a desfășurat activitatea și *Societatea revoluționară română*, care s-a organizat în sânul tinerimii române de dincolo și de dincoace de Carpați în perioada anilor 1893-1894. La momentul oportun, această societate plănuia să dezlănțuie în Transilvania o revoluție pentru triumful cauzei unității naționale. După mărturisirile lui Alexandru Vaida Voevod, această societate secretă a fost pusă la cale de Aurel C. Popovici cu prietenul său din liceu Victor Verzea, căpitan în armata română, la Muzeul artileriei din București. Cei doi tineri înflăcărați făureau planuri pentru ridicarea culturală, emancipare politică și economică a românilor, declarând împreună cu ceilalți aderenți că vor merge până acolo încât își vor jertfi chiar viața pentru cauza eliberării Transilvaniei. Jurământul lui Aurel C. Popovici scris și semnat de el la București, în mai 1894, este edificator în acest sens: „Jur pe conștiința mea de român și onoarea mea de om a face parte din Societatea revoluționară românească și a-mi jertfi viața pentru desrobirea românismului din Transilvania”²⁵. Din motive necunoscute însă, activitatea societății a rămas la stadiul acestor jurăminte.

Aurel C. Popovici colaborează cu istoricul Dimitrie Onciul, profesor la Cernăuți, în legătură cu „Gazeta Bucovinei”, iar dr. Ioan Rațiu deși închis la Seghedin, îl ține la curent prin intermediul lui T.V. Păcățian, cu privire la pregătirea *Congresului naționalităților*, la care Popovici și-a adus un aport substanțial în faza inițială²⁶. Conform temperamentului său, uită însă repede sprijinul oferit de amicul Valeriu Braniște, în anii 1891-1893, atacându-l pe acesta fără cruțare pentru că a trecut de la „Tribuna” la „Dreptatea” din Timișoara, devenind adeptul grupării moderate a lui Alexandru Mocioni. Întrebat de Virgil Onițiu, ce însemna această campanie, el a răspuns: „Trebuie să dovedim lumii, că de azi înainte este chestia națională cea mai importantă chestie a României. Aceasta aduce partide la guvern și doboară partide de la guvern!”²⁷.

În primele luni ale crizei „Tribunei” sau a Partidului Național Român, Aurel C. Popovici, deși păstrează totuși o oarecare neîncredere, este înclinat să adere la punctul de vedere exprimat de vechii tribuniști cum că gruparea dr. Ioan Rațiu ar fi trădat cauza națională. Stând în raporturi oneste cu tribuniștii, deși era de mult pe punctul de a rupe relațiile cu Eugen Brote, Aurel C. Popovici semnează la 8/20 decembrie 1895 alături de el și Septimiu Albini, o scrisoare tipărită și dată publicității către amici în care semnatarii deplâng

25. N. Cordoș, *Societatea revoluționară română (1893-1894)*, în „Acta Musei Napocensis”, istorie, 31, II, 1995, p. 313-321; Al Vaida Voevod, op. cit., p. 109-110, 147-149.

26. Scrisori către Ioan Bianu, vol. III Documente literare, București, 1976, p. 164; B.C.U. Cluj-Napoca, mss. sertar 302/2, doc. 4.

27. V. Braniște, *Amintiri din închisoare*, București, 1972, p. 248.

dezbinările interne ale conducerii Partidului Național Român, aceasta nefiind în noile condiții capabilă să-și realizeze menirea. Îndemnând la luciditate, calm și conciliere în interesul relansării luptei naționale, cei trei și-au dat consimțământul la întrunirea tinerilor români grupați în jurul lui Eugen Brote, convocați de George Bogdan-Duică, la Brașov, pentru 10/22 decembrie 1895, având ca scop înprospătarea partidului cu elemente tinere pentru a întâmpina cu tărie toate evenimentele viitorului²⁸. Aurel C. Popovici participă la Sinaia, în 11/23 decembrie 1895, pentru consultare cu amicii prezenți la Brașov (7-8 persoane) fără a se dezbate aici ceva concret în problema națională. Ca urmare a acestor acțiuni comune și a altora din această perioadă, Septimiu Albini nu poate să nu remarce, la 10/22 martie 1896, că toate actele ce poartă semnătura celor trei emigranți la București cu privire la afacerile Partidului Național Român din Transilvania și Ungaria, a existat o solidaritate deplină²⁹.

În octombrie 1895 Partidul Național Liberal ajungea la putere în România, iar Dimitrie A. Sturdza devine prim-ministru, el retrăgându-și însă promisiunile făcute în opoziție românilor din Transilvania și Ungaria. Dimitrie A. Sturdza și adeptul său Eugen Brote, vicepreședinte al Partidului Național Român, mizau printre altele pe o înțelegere între București, Viena și Budapesta, sperând ca rezultat transformări în situația românilor din monarhia habsburgică. Gruparea din jurul lui Ioan Rațiu se pronunțase încă înainte de declanșarea crizei contra unor legături exclusive cu partidele din România, dorind menținerea unei anumite neutralități a românilor din Transilvania și Ungaria față de problemele lor politice. Ea va denunța acum pe față această politică începând prin înlăturarea tribuniștilor, partizani ai lui Eugen Brote de la conducerea celor două ziare sibiene³⁰.

Tribuniștii vor duce o luptă susținută pentru menținerea în stăpânirea lor a acestor ziare, deoarece cine urma să le conducă avea înrăurirea determinată și asupra partidului. Ei au organizat întruniri și consfătuiri intime contra grupării președintelui Ioan Rațiu. Intransigentul Eugen Brote și tribuniștii răzvrătiți și demascatori ai moderaților doreau să impună mișcării naționale o „direcție nouă” a cărui șef să fie de ambele părți ale Carpaților singur Brote, „omul de încredere” al „patriotului român” D.A. Sturdza. Doreau alcătuirea unui nou partid sau măcar reorganizarea și transformarea radicală a celui existent în jurul altor idei și altei conduceri (moderate și probabil guvernamentale). Sperau la o nouă definire a strategiei și tacticii partidului, ce consta în părăsirea programului național din 1881, renunțarea la tactica pasivistă, adaptarea la tactica activismului și participarea la alegeri și viața parlamentară. Abdicând de la principiul autonomist în schimbul unei reforme a legii electorale în Transilvania, se

29. „Tribuna”, 1896, nr. 47; B.A.R., Arh. S. Albini, I, mss. 5; L. Boia, op. cit., p. 89.

30. N. Filipescu, Discursuri politice, vol. I. 1888-1901, București, 1912, p. 128-136, 500.

gândeau la înființarea unui nou ziar potrivit „Tribunei”, care să poarte numele „Vechea Tribună” sau „Tribuna noastră”³¹.

Punerea în aplicare a acestui proiect conspirativ s-a încercat a se realiza în două întâlniri desfășurate la locuința lui Eugen Brote în zilele de 11/23 și 13/25 februarie 1896, la care au participat, pe lângă acesta, Septimiu Albini, Tit Liviu Albini și Aurel C. Popovici. O nouă tactică, menită să ducă la reorganizarea și schimbarea radicală a Partidului Național Român, îl va face pe Brote, care nu va recunoaște acum așa ceva, să continue cu o remarcabilă abilitate și perseverență în următorii ani, să dezvăluie și să pună în aplicare treptat această concepție și orientare³².

În fața acestor proiecte, Aurel C. Popovici ia atitudine și trece peste apelul de confidențialitate. El dă publicității întreaga conspirație în ziarele „Epoca” (a lui N. Filipescu) și „Tribuna” de la Sibiu (începând de la 27 februarie st. n. 1896), dezvăluind intrigile și mașinațiunile din interior ale chestiunii naționale, deoarece el nu se putea angaja să le ducă la îndeplinire, fiind contra acestor idei sub orice formă s-ar prezenta pentru că nu corespundeau vederilor sale politice și nici intereselor naționale ale românilor. Corespondența lui S. Periețeanu-Buzău și a lui Aurel C. Popovici cu dr. Ioan Rațiu din cursul lunilor februarie-martie 1896 și cele nouă articole din paginile „Tribunei” consemnează mărturii sincere, cinstite și care, chiar dacă ar fi exagerate, conțin mult adevăr, revelatoare privind încercările de spargere a unității Partidului Național Român și de deturare a mișcării naționale transilvănene de la programul său inițial³³. „În sfârșit, uf! Doamne, a sosit momentul să prind capătul al doilea al sforii pe care era să fie tras întreg partidul național” – exclama Aurel C. Popovici într-o epistolă cu care a deschis campania³⁴.

Simte datoria de a dezvălui uneltirile lui Eugen Brote „mai presus de toate, ca român și ca luptător devotat exclusiv cauzei noastre naționale”, ca

29. „Tribuna”, 1896, nr. 47; B.A.R., Arh. S. Albini, I, mss. 5; L. Boia, op. cit., p. 89.

30. N. Filipescu, Discursuri politice, vol. I. 1888-1901, București, 1912, p. 128-136, 500.

31. „Tribuna”, 1896, nr. 44, 46-48, 53-56, 59, 64; T. Raica, Rolul d-lui D.A. Sturdza în cestiunea națională. Studiu istorico-politic, Ploiești, 1899, p. 81-87; V. Crișan, Aurel C. Popovici și serbările mileniului, în „Angustia”, 2(1997), p. 251-255.

32. Ibidem; L.Boia, op. cit., p. 90-95; Idem, Eugen Brote (1850-1912), București, 1974, p. 119-137; Idem, Contribuții privind criza Partidului Național Român și trecerea de la pasivism la activism (1893-1905), în „Studii revistă de istorie”, 1971, nr. 5, p. 970-984.

33. A se vedea anexele I-IV și articolele cu titlul: Scrisoarea lui Aurel C. Popovici către Eugen Brote; Trădarea cauzei naționale; Desvelirea trădării naționale. Scrisoare deschisă dlui Eugen Brote (I-II); Nemernici!; „Noua organizațiune” în „situațiunea schimbată”; „Direcțiunea nouă”; După desvălire; Confirmațiunea; „Delăturarea conflictului” (cf. „Tribuna”, 1896, nr. 44, 46-48, 53-56, 59, 64).

34. „Tribuna”, nr. 57 din 12/24 martie 1897.

singurul exilat la București ce și-a păstrat „absoluta independență materială și politică” și care a susținut totdeauna cu tărie că orișcare ar fi ajutorul acordat de vreunul din partidele politice din România Partidului Național Român, el nu trebuie să fie condus prin prisma îngustă a interesului de partid. Regatul român era dator să-i ajute pe transilvăneni în lupta grea ce se purta pentru apărarea individualității naționale, dar, conchidea Aurel C. Popovici, nu pentru că ei să fie conduși după interesele de partid³⁵.

Îl condamnă pe Eugen Brote (afirmând că în fond el n-a fost niciodată om de principii politice, ci numai de principii tactice), care, de când a venit în România, a devenit un instrument politic inconștient sau conștient al lui D.A. Sturdza, ce s-a folosit de naivitatea lui. Din nenorocire pentru cauza națională, D.A. Sturdza și mai puțin membrii Partidului Național Liberal n-au reușit să acționeze decât prin prisma seducătoare a unor interese tactice de partid. De aceea, venirea liberalilor la guvernare și mai ales cuvântarea lui D.A. Sturdza de la Iași din 13 octombrie 1895 că „monarhia austro-ungară, astfel cum e constituită, este o necesitate pentru România...”, îl pune pe gânduri pe Aurel C. Popovici. După cum remarcă, interesele Budapestei pentru București au urmărit permanent capitularea necondiționată a mișcării din Transilvania cu ajutorul intereselor de partid din România. Nu milă și îndurare cer românii transilvăneni, ci respectarea drepturilor lor naționale, inprescriptibile, pentru că lupta lor nu e o luptă politică, ci de existență împotriva asimilării etnice. „Viena și Pesta sunt azi în cheștiunea noastră – scrie Aurel C. Popovici –, perfect același factor: maghiarismul”, cu alte cuvinte politica ungurească proiectată de la Budapesta peste Ballplatz la București și viceversa pentru a înăbuși mișcarea națională³⁶.

Aurel C. Popovici condamnă faptul că, pentru înlăturarea conflictului româno-maghiar, tot cei asupriți urmau să înceapă o acțiune de împăcare, deși în realitate lupta românilor avea un caracter cu desăvârșire defensiv, de apărare împotriva politicii de maghiarizare. El consemna că în această defensivă nu s-a gândit decât la : organizarea de adunări mari populare; delegații din popor la Viena; acțiuni ale naționalităților; agitații în presa străină privind problema națională³⁷.

Va isprăvi cu dezvăluirile și comentariile pe marginea lor la 20 martie/ 1 aprilie 1896, comunicându-i dr. Ioan Rațiu scopul ce l-a urmărit prin publicarea lor, împărtășindu-i acestuia „și amicilor noștri din direcțiunea politicii naționale” convingerile sale ferme pe care le-a dobândit de când se află în România. Prezintă jocul politic al celor două partide de guvernământ din România asupra

35. A.C. Popovici, Trădarea cauzei naționale, în „Tribuna”, nr. 46 din 28 februarie/ 11 martie 1896.

36. „Tribuna”, 1896, nr. 46-47, 53, 56.

37. Idem, 1896, nr. 53, 64.

programului național, ca și „supravegherea” lor de către cabinetele de la Viena, Budapesta și Berlin, atrăgând atenția dr. Rațiu să se ferească ca de foc de banii și vorbele frumoase ale conservatorilor și liberalilor. Consideră că prin reformarea și consolidarea *Ligii culturale*, ea putea să fie „unicul centru de sprijin al cauzei în România”³⁸.

O asemenea scrisoare, în care analizează din nou „politica asta bizantină” a celor două partide politice din România, o trimite Aurel C. Popovici la 3/15 noiembrie 1896 probabil lui Elie Dăianu sau lui Ioan Scurtu, redactori la „Tribuna” din Sibiu, de la care a ajuns în posesia dr. Rațiu. Liberalii și conservatorii, constată Aurel C. Popovici, se întrec în a se „purta bine” în problema națională pentru a se asigura de bunăvoința celor de la Viena și Budapesta. „De aceea, notează Popovici, nici unii nici alții nu vor să știe serios de chestia națională, de aceea nu-s bani”, pentru că „o asemenea sprijinire compromite ministeriabilitatea partidelor lor”. În finalul scrisorii, el le solicită acțiuni transilvănenilor și prezența la București a dr. Ioan Rațiu, Vasile Lucaciu și George Pop de Băsești, care ar deștepta interesul românilor de aici pentru problema națională și ar aduce fonduri și ajutoare materiale, ceea ce ar revigora mișcarea, pacea ar devenii reală și ea ar înlătura *criza*³⁹.

Dezvăluirile lui Aurel C. Popovici au zguduit toată suflarea românească săptămâni întregi, ținând opinia publică într-o febrilă agitație. La 16 martie st. n. 1896 tinerimea studioasă din Cluj, Budapesta și Viena salută cu admirație pe Aurel C. Popovici pentru pasul bărbătesc și caracterul integru de care a dat dovadă în publicarea dezvăluirilor, adeziunea fiind semnată de A. Ciorte, A. Ciato, V. Moldovan, I. Maniu, A.G. Vlad, I. Scurtu, Al. Vaida Voevod, T.L. Tilea și P. Bogdan. Lor li se alătură redacția „Tribunei” care, în două numere din 24-25 februarie/ 7-8 martie 1896, îl felicită și îi mulțumește pentru început lui Aurel C. Popovici de serviciul pe care-l aduce sincer și cinstit ca membru al Comitetului central, dezinteresat, soldat credincios, dar și vigilent al cauzei naționale. La 24 martie st. n. 1896 aceeași redacție prezintă într-un editorial un portret-caracterizare al lui Aurel C. Popovici, adept ca totdeauna al programului național. Prezentarea lui Popovici nu ocolește caracterizarea: caracter integru, neprihănit, devotat binelui obștesc, entuziasmat și pătruns de o caldă însuflețire sinceră și dezinteresată, cu vederi largi și pătrunzătoare ce a jertfit cu abnegație și devotament pentru cauza națională. În toate acțiunile mari din ultimii ani, precizează redacția, Aurel C. Popovici și-a luat partea sa, mai însemnată decât se știe, cu toate că numele lui este legat numai de *Replică*. Prin curajul său,

38. Vezi anexa IV.

39. Biblioteca „Astra” Sibiu, fond I. Rațiu, c. LX/37.

40. „Tribuna”, 1896, nr. 43-44, 58; Vezi anexa IV; K. Hitchins, Conștiință națională și acțiune politică la românii din Transilvania (1868-1918), Cluj, 1992, p. 64-66.

corect și cinstit a riscat chiar libertatea și siguranța sa, fiind expus amenințării unei expulzări de pe pământul ospitalier al României și să fie predat autorităților ungurești⁴⁰.

Riposta adversarilor a venit din partea lui Eugen Brote (în presa din ambele părți ale Carpaților) și a fraților Albini în care au pregătit un răspuns pentru a fi dat publicității. În el arătau că „destăinuirile” lui Aurel C. Popovici sunt false, neadevărate, „nimic serios, nimic solid, nimic documentat” ale unui om neloial, nesincer cu expatriații sau a unui suflet nestatornic care-și schimbă peste noapte părerile. Acestora li se poate adăuga caracterizarea pe care o face situației George Bogdan-Duică la 5 mai 1896 într-o scrisoare către bucovineanul George Popovici. Din ea rezultă că despărțirea tribuniștilor de gruparea dr. Ioan Rațiu era definitivă deja în martie 1895, având cauze financiare. Deși G. Bogdan-Duică constată pe nedrept că oamenii care au mai intimit relații cu Bucureștiul nu au fost cruțați, nu vede adevăratele cauze ale crizei „Tribunei” și a Partidului Național Român. Remarcă radicalismul sincer al lui Aurel C. Popovici, dar și că a exagerat lucrurile, unele din ele prezentându-le fals pentru a-l răsturna pe D.A. Sturdza. Scrie despre Eugen Brote că el ar vrea să facă o acțiune mai reală pe care o cere interesul general românesc, nefiind la mijloc nici o „trădare”, „ci o încercare de-a face posibile *înalte* intervenții”⁴¹.

Un alt atac vine din Transilvania, din partea dr. Aurel Muntean, care, într-o epistolă deschisă către un „calomniator și răpitor de onoare”, publicată în „Revista Orăștiei”⁴², îi impută lui Aurel C. Popovici că nu și-a isprăvit studiile, condamnându-l și pentru că s-a folosit de „francii nevestei sale”. Aurel C. Popovici va răspunde personal în aceeași gazetă că a fost altruist încât a uitat de interesele proprii, de egoism, comoditate și fericire personală, jertfindu-și cariera pentru binele și progresul cauzei naționale. Recunoaște că nu și-a terminat studiile de medicină (semnând răspunsul ca doctorand în medicină) pentru că înaintea ultimului său examen de riguros⁴³ a fost arestat. Va fi apărut de redacția „Tribunei”, cum că el a spus numai adevărul și că acuzațiile lui Aurel Muntean sunt nefondate. De asemenea, de Alexandru Vaida Voevod, care îi prezintă activitatea (creator al *Replicii*, organizator de mitinguri de protest contra ungarilor, contribuția sa la alianța naționalităților și la câștigarea de ziarști și politicieni străini pentru cauza românilor), concluzionând că nu este permis nici unui român cinstit să lase a fi ponegrit Aurel C. Popovici⁴⁴.

41. B.A.R., mss. rom. 5268, f. 16-19; Idem Arh. S. Albini, I, mss. 5; Idem, mss. S ¹⁹_{CCV}; „Tribuna”, nr. 73 din 3/15 aprilie 1896; „Revista Orăștiei”, 1896, nr. 4-5, II; „Voința națională”, nr. 3381 din 17/29 martie 1896.

42. Redacția nu împărtășia părerile lui E. Brote (cf. „Revista Orăștiei”, 1896, nr. 12, 16).

43. N. Cordoș, Începuturile publicistului și gânditorului politic Aurel C. Popovici, în „Apulum”, XXXIV (1997), p. 482.

44. „Revista Orăștiei”, 1896, nr. 27; „Tribuna”, 1896, nr. 144, 159-160.

Vasile Lucaciu, deși trecuse de partea tribuniștilor, în urma dezvoltărilor lui Aurel C. Popovici este nevoit să condamne și el ideea politică a lui Eugen Brote, ca absurdă. Lui i se alătură și Valeriu Braniște, care remarca la 15 martie 1896, pe când se afla închis la Vaț, că dezvoltările lui Popovici „sunt nimic față de glasul mișeliei care stă ascunsă”⁴⁵.

Ion Luca Caragiale îl va susține și el pe Aurel C. Popovici și implicit gruparea dr. Ioan Rațiu. Având cu Dimitrie A. Sturdza o socoteală mai veche de încheiat, compune pamfletul *Culisele chestiunii naționale*, ce va apare în presa bucureșteană („Ziua”), dar și sub formă de broșură în cursul anului 1896. Amic cu Aurel C. Popovici, I. L. Caragiale se dovedește a fi și un cunoscător obiectiv al problemei naționale, considerând în final că datorită incapacității lui D.A. Sturdza și E. Brote, care au confundat interesele și năzuințele Partidului Național Român cu ale Partidului Național Liberal, n-ar fi bine ca Partidul conservator să repete aceeași greșală, paralizând acțiunile transilvănenilor în ajunul mileniului unguresc⁴⁶.

În privința amplificării protestelor românești contra serbărilor mileniului unguresc, Aurel C. Popovici cere din București la 11 iunie 1896 lui Al. Vaida Voevod să ia legătura cu dr. Ioan Rațiu și gruparea sa pentru a combina eforturile tineretului cu cele ale conducătorilor Partidului Național Român. Conform proiectelor sale anterioare îi sugerează lui Al. Vaida Voevod organizarea imediată a unei adunări populare la Sibiu sau la Blaj, care să hotărască trimiterea unei deputațiuni de 1000 persoane la Viena până cel mai târziu în luna septembrie 1896, exclamând: „Uf! de ce nu sunt eu acum la Sibiu!”, unde „trebuie să băieți energici”. În final, Aurel C. Popovici va sprijini acțiunea de protest a tinerimii române de la Viena coordonată de Al. Vaida Voevod, convingând *Liga culturală* să onoreze achitarea cheltuielilor⁴⁷.

Criza Partidului Național Român continuă și în anii următori. Odată cu apariția „Tribunei poporului” la Arad și a articolelor programatice *Puncte de orientare* scrise de Eugen Brote ce confirmau spusele lui Aurel C. Popovici, redacția „Tribunei” rămasă în mâinile grupării dr. Ioan Rațiu reia după un an, în 1897, publicarea dezvoltărilor⁴⁸.

Nemulțumit de conflictul dintre cele două grupări, Aurel C. Popovici revine și cu un alt articol, cerând românilor strângerea rândurilor și capitularea lor, acum, când conștiința națională e trează și dezvoltată „în apărarea naționalității

45. „Revista Orăștiei”, nr. 12 din 16/28 martie 1896; „Tribuna”, 1896, nr. 55, 175; V. Braniște, Corespondență. 1895-1901, vol. II, Cluj-Napoca, 1968, p. 49.

46. „Ziua”, 1896, nr. 38, 43; I.L. Caragiale, op. cit., p. 52-53.

47. S. Stoica, Mileniul, Cluj, 1934, p. 167-171.

48. „Tribuna”, 1897, nr. 33-34, 55, 57, 59-60; „Tribuna poporului” între 24 ianuarie/ 5 februarie – 4/16 februarie 1897; L. Boia, op. cit., p. 970-984.

noastre, în lupta pentru autonomie și libertate”, ca factor esențial și determinant în formarea națiunii moderne⁴⁹.

Aurel C. Popovici va purta în 1897 o corespondență intensă cu I. Rațiu, E. Dăianu, I. Russu-Șirianu etc. în legătură cu refacerea unității partidului și relansarea luptei naționale care să fie desfășurată de „politicienii și politicianismul” din România, insistând pentru împăcarea cu gruparea arădeană și necesitatea îndepărtării tandemului E. Brote – I. Slavici de cei de la Arad. Îndeamnă să se caute astfel o reală concentrare a tuturor forțelor serioase și independente⁵⁰. Solicită să se facă și o discuție cu gruparea moderată a lui Alexandru Mocioni care să aibă rezultate hotărâtoare pentru cauză: „Trebuie deci să puneți multă abnegațiune și multă dragoste de cauză, ca să puteți ajunge la o înțelegere. O conferință între ai noștri și ai lor ar fi indicată. Și acolo vorbiți ca frați nu ca dușmani de moarte, fiți tari în fond și blânzi în formă, concilianți și prevenitori; nu tăgăduiți greșeli comise, căci numai astfel îi puteți îndupleca pe ei să și le recunoască pe ale lor. Cauza merită asemenea sacrificii de personalitate”⁵¹. Mizează pe oameni largi la suflet, cu vederi înaintate, distincți și calmi în discuție, care doresc împăcarea în condiții de sinceritate garantate și fără umiliri, independenți față de România. Îi cere dr. I. Rațiu și grupării sale care nu a stat sub influența unui partid din Țară, să se declare ferm pentru independență politică și să lanseze un manifest (pentru organizare de mitinguri, proteste și apeluri la unire a tuturor forțelor românești) și o convocare a unei adunări naționale la Sibiu sau Alba Iulia, pentru a protesta contra legii de maghiarizare a numelor de localități adusă în discuția parlamentului în toamna anului 1897. Aurel C. Popovici, având o colaborare fructuoasă și cu T. V. Păcățian, îl roagă pe dr. I. Rațiu să facă tot posibilul de a-l angaja pe acesta la „Tribuna” de la Sibiu și cu gândul (nemărturisit) de a crește valoarea redacției și implicit a conținutului ziarului, cerându-i președintelui să vină la București pentru a scoate lucrurile din amorteală și a pregăti terenul pentru acțiunile viitoare⁵².

În legătură cu articolul lui Vasile Lucaciu *Un cuvânt către poporul român*, Aurel C. Popovici îi cere dr. Rațiu să-l comenteze favorabil și să se împace cu arădenii „pe baza politicii federaliste și a sistemului de întruniri publice des repetate, mari și impozante, de deputațiuni noi la Viena, de coaliția naționalităților etc., etc. [ce] ar produce o bună impresie și acolo și aici”⁵³. De

49. „Tribuna”, nr. 63 din 19/31 martie 1897; Vezi N. Bocșan și C. Schifirneț consemnați la nota 13.

50. B.A.R., mss. S ^{25 (19)} CLXXI; T. Pavel, op. cit., p. 196-198, 259-263; Arhivele Naționale București, fond I. Rațiu, dosar nr. 369, 372/ 1897.

51. T. Pavel, op. cit., p. 261-263.

52. Idem, p. 196-198, 260-263.

53. Idem, p. 259-260; Arhivele Naționale București, fond I. Rațiu, dosar nr. 372/ 1897; „Tribuna”, nr. 204 din 26 octombrie/ 7 noiembrie 1897.

altfel, Aurel C. Popovici, în articolul *Semne de raliere*, publicat în paginile revistei „Liga română”, afirmă că este de acord cu cele scrise în articolul lui Vasile Lucaciu publicat în „Tribuna poporului”, așezându-l pe părinte lângă Ioan Rațiu în intenția de a aplana criza⁵⁴.

„Liga română”, organ al *Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor*, ce va apare de la 16/28 iunie 1896 și până la 2 ianuarie 1900, îl va avea ca director și redactor pe Aurel C. Popovici. În paginile ei Aurel C. Popovici va dezbate probleme de bază ale orientării sale social-politice; concepția și momentul național în cultură; Austro-Ungaria și federalismul; noua orientare politică; România în Orient; mișcarea națională din Transilvania și Ungaria etc.⁵⁵

Va continua încercarea de aplanare a conflictului, publicând în „Tribuna” de la Sibiu un serial intitulat *O eră nouă*⁵⁶, ce face pentru început o analiză a situației Partidului Național Român, comparând-o cu cele două partide sârbești din Voivodina. Scoate în evidență greșelile legăturilor de partide care au cauzat și cauzează greutăți mișcării naționale ce a stat pe loc timp de doi ani de zile. Dacă conducătorii partidelor din România ar fi strâns uniți și de acord cu atitudinea ce ar trebui să o aibă în problema românească din Transilvania și Ungaria, ar fi evident că această unitate de vederi și de tendințe de ordin sentimental, scrie Aurel C. Popovici, ar „fi de mare folos și în altă privință”⁵⁷. Din nenorocire însă conducătorii partidelor politice din România se combat cu pasiune pe această problemă ale cărei urmări se cunosc.

După părerea lui Aurel C. Popovici, Dimitrie A. Sturdza cunoștea că platforma comună a unei înțelegeri între Austro-Ungaria și România ce se baza pe tema de politică externă expansionistă a Rusiei, trebuia menținută. De aceea, în cazul unui conflict oriental în problema națională, ungurii își dădeau seama că rezistența lor ar putea fi slabă și în consecință, în loc să acorde drepturi naționalităților din Ungaria în interesul ambelor state, cereau Bucureștiului ca românii transilvăneni și cei din Regat să renunțe la revendicările lor. În acest joc – scrie Popovici – a intrat și „politica rezervei binevoitoare” a lui D. A. Sturdza care, fără a se înțelege cu Comitetul național, a provocat criza și disidența cunoscută din sânul Partidului Național Român. Aurel C. Popovici va solicita grupării de la „Tribuna poporului” să se declare independentă de

54. Dante, *Semne de raliere*, în „Liga română”, nr. 43 din 2 noiembrie 1897, p. 649-651; „Tribuna”, nr. 247 din 6/18 noiembrie 1897.

55. „Liga română”, 1897, nr. 8, 13-15, 17, 43-44, 46-47; „Tribuna”, nr. 267 din 2/14 decembrie 1897; B.A.R., Arh. Al. V. Perișeanu – Buzău, I, act 47.

56. „Tribuna”, 1897, nr. 252-255.

57. Idem, nr. 253 din 14/26 noiembrie 1897.

58. Articolele lui Aurel C. Popovici au găsit aderenți și la Blaj. Iuliu Maniu comunicându-i dr. I. Rațiu că el ar dori nu o „împăciuire” a grupărilor, ci mai bine efectuarea unei acțiuni de selectare a celor mai bune elemente (cf. T. Pavel, op. cit., p. 168-169).

Sturdza și Brote, ca o indispensabilă condiție pentru redeschiderea luptei naționale⁵⁸. În consecință, Aurel C. Popovici solicită acțiuni categorice la înălțimea situației din monarhia austro-ungară pentru ca românii să se poată manifesta (nu pentru o acțiune mică de moment, temporizată și sub anumite înrâuriri străine) ca un popor deplin conștient de situația în care se află: „ca un popor ce ține serios ca glasul voinței sale generale să răsunе puternic și să străbată în toate acele cercuri, ce ar fi de drept interesat[e] a căuta și a afla adevărul asupra situațiunii noastre”⁵⁹.

Aurel C. Popovici solicită în finalul serialului „o eră nouă” și din punctul de vedere al raporturilor Partidului Național Român cu frații din România. Se cerea acestora să nu-și creeze grupări în Transilvania pentru interesele lor vremelnice de partid și să nu le solicite sau să subvenționeze în spirit de reciprocă ostilitate organele publicitare. Garanția nu o puteau acorda decât numai românii transilvăneni, care se puteau opune să aibă legături politice cu vreunul din partidele politice din România, nici să combată sau să se amestece în politica lor: „Vom sprijini însă cu toții și fără rezervă toate faptele, ce ni se relevă ca ale *întregei țări, ca o unitate de vederi ale tuturor partidelor românești* [...] Din România cerem ajutor moral *de la opiniunea ei politică: de la români*, iar nu de la membrii vreunui partid. Suntem și trebuie să fim pe deplin mulțumiți cu ajutorul ce ni-l poate da această publică opinie, pentru că în ea se confundă toate partidele, ea reprezintă sprijinul României libere în lupta noastră. Restul sprijinului de care avem nevoie trebuie să-l căutăm în noi înșine, în puterile noastre, în spiritul nostru propriu de jertfă”⁶⁰.

Aurel C. Popovici reia problema unor noi acțiuni sistematice într-un alt articol intitulat *Spre eră nouă*, având scop recunoașterea drepturilor de individualitate politico-națională a românilor transilvăneni, contra sistemului de maghiarizare și a bazelor pe care este așezat acest sistem. Cere din nou acțiuni sistematice acasă și în străinătate (întruniri publice de protest convocate în toate centrele românești, informarea presei interne și străine etc.), prin conlucrarea tuturor elementelor, din inițiativa politică a Comitetului național și a președintelui pe baza programului din 1881⁶¹. Așa cum a rămas Partidul Național Român, descompletat și rănit în bătaia vânturilor, cum îl vedea cu claritate Aurel C. Popovici, acesta trebuie să se îndrepte spre o eră nouă, pentru că nu trebuie uitat: „că așa cum a fost mișcarea noastră de la 1892 încoace cu toate părțile ei bune și cu cele negative, ea va constitui odată o epocă în istoria luptelor noastre naționale. În această mișcare, dr. Rațiu a fost considerat de noi șef și a fost proclamat astfel în fața străinătății; numele lui are să rămână odată, cu

59. „Tribuna”, nr. 255 din 18/28 noiembrie 1897.

60. Ibidem.

61. Idem, nr. 256 din 18/30 noiembrie 1897.

sau fără voia unora sau altora dintre noi, nedespărțit de această epocă, pentru că patimile noastre omenești de astăzi n-au să mai poată stăpâni judecata generațiunilor ce vor veni în urma noastră, și n-au să poată influența *idealitatea* istorică, în a cărei lumină generațiile viitoare tind, în mod firesc, a considera faptele trecutului lor comun, faptele din vremuri de grea încercare. Doctorul Rațiu este negreșit un om ca toți oamenii, și nu știm să aibă pretențiunea infaibilității, căci, deși nu e preot, este creștin cucernic, și știe vorba scripturii, că numai Dumnezeu e fără de păcat. Dar el personifică o fază de avânt în dezvoltarea noastră națională. Istorică și legendară are și trebuie să rămână figura lui în viața poporului nostru, dacă ne dăm seama de rostul unei lupte lungi și grele, cum este aceea pe care o purtăm. Deci să ne îndrumăm *în fapte, în ființă, iar nu în cuvinte deșarte*, spre o eră nouă dar până vom putea ajunge la ea, trebuie să zicem: Loc Comitetului național! Loc doctorului Rațiu! Al lor cuvânt să-l așteptăm și să-l urmăm!"⁶² Este o caracterizare realistă și pertinentă a perioadei cercetate, a acțiunilor și a personalităților politice din fruntea lor, în cazul de față a dr. Ioan Rațiu.

Deși gruparea de la „Tribuna poporului” răspunde la provocarea lui Aurel C. Popovici printr-un articol interogativ *Tot ceartă?*, „Tribuna” de la Sibiu constată cu satisfacție că pasiunile s-au domolit, tonul presei s-a înmuiat și îndulcit, apărând un aer de înfrățire, de împăcare și de iertare reciprocă. Redacția „Tribunei” declară din nou că este de partea lui Aurel C. Popovici și nu are legături și nu dorește să aibă cu vreun partid ori bărbat de partid din România în sensul enunțat. Remarcând în sânul inteligenței române existența unui puternic și hotărât curent de protest contra noului atac de maghiarizare a numelor de localități, redacția „Tribunei” dorea să se caute punctele de apropiere între grupările transilvănene pentru a se răspunde necesităților momentului⁶³.

După mărturisirile exagerate ale lui T.V. Păcășian din 28 ianuarie 1898 către dr. Ioan Rațiu, frații din România își băteau capul cu necazurile problemelor naționale numai atunci când li se dădea ocazia de a epata cu prilejul unui discurs la o întrunire publică sau un parlament. El remarcă, de asemenea, că unicul om care-și frământa încontinuu capul cu problema transilvană era Aurel C. Popovici, solicitându-i dr. Ioan Rațiu să vină la București pentru a i se comunica vederile și planurile acestuia referitor la situația existentă și pentru organizarea unei acțiuni energice și bine chibzuite. Motivează această prezență personală și chiar incognito la București a președintelui Partidului Național Român în legătură cu schimbările ce se plănuiau la Viena.

Aurel C. Popovici se gândea tot la acea tactică de manifestatii pe care a preconizat-o sistematic în acești ani (1893-1897) de a se aduna în toate

---

62. Ibidem.

63. Idem, nr. 258 din 20 noiembrie/ 2 decembrie 1897.

centrele românești mii și zeci de mii de oameni (oricare ar fi fost atitudinea guvernului maghiar, dar până la intervenția armatei) și apoi mobilizarea unor delegații de cca 1000-2000 români care să plece la Viena de 2-5 ori pe an „nu pentru a cerși drepturi, ci spre a-și manifesta nemulțumirea lor și forța lor”⁶⁴. Acestora li se puteau alătura delegațiile slovacilor și sârbilor sprijinite de românii din Transilvania și România. Regretă că în loc de a-i diviza pe românii transilvăneni, totalitatea inteligenței luminate și generoase din România liberă i-ar fi putut sprijini cum se cuvine pe aceștia pentru unitate, ea devenind protectoare și a tuturor națiunilor oprite din Austro-Ungaria și în primul rând a celor slave. Nefiind ora fatală, scrie Popovici, mai este vreme să se realizeze o unire a forțelor libere pentru a se da fraților din Transilvania întregul lor concurs în orientarea pe drumul ce le este indicat de situație și ocolind căile diplomatice neumblate⁶⁵.

„Spirit viu, dinamic, politician erudit, mai pregătit decât oricare din fruntașii românilor din Transilvania – cum îl caracteriza Elie Dăianu pe Aurel C. Popovici – acest bănațean cult, entuziast, conștient, creștin bun și convins român ținea ca manifestațiile naționale să fie subliniate de numărul mare al maselor românești, ca astfel poporul să simtă că are parte de ele, că pentru el, pentru binele lui, se fac toate acestea, iar străinătatea să afle că românii sunt un popor conștient de numărul și locul ce-l reprezintă”⁶⁶.

În interviul din decembrie 1897 dat redacției ziarului „Epoca”, Aurel C. Popovici a detaliat pe larg ce ar trebui făcut pentru înlăturarea hegemoniei maghiare ca stâlp al monarhiei și garanție a Triplei Alianțe „prin o mișcare politică bine organizată peste munți și prin o sistematică și serioasă campanie publicistică în străinătate”⁶⁷. Cu privire la vizita din 1897 a regelui Carol I al României la Budapesta, Aurel C. Popovici constată că soarta românilor transilvăneni

64. Dante, *Contraste fatale*, în „Liga română”, nr. 46 din 23 noiembrie 1897, p. 698-700.

65. Ibidem. Într-un articol cu titlul *Sfârșitul epocii violente* („Tribuna”, nr. 1 din 1/13 ianuarie 1898), autorul anonim se adresează grupărilor din Transilvania și partidelor politice din România, care ar trebui să înțeleagă acum că interesul cu adevărat a românilor nu este ca ele să continue a se acuza pe problema națională, ci să caute terenul de a se manifesta nu ca partide, „ci ca România, unită în gând și în simțire și cu încredere deplină în marele ei monarch, și în frunte cu el, în puterea ei și istorica ei menire”.

66. V. Popeangă, *Participarea tineretului transilvănean la mișcarea memorandistă*, în „Revista de pedagogie”, 1992, nr. 9, p. 58. Asemenea caracterizare vezi și la Al. Lapedatu, *Miscellanee*, 1925, p. 38-39.

67. „Tribuna”, nr. 221 din 5/17 decembrie 1897. De altfel, într-o scrisoare din 17 mai 1896 către Al. Vaida Voevod, Aurel C. Popovici îndemnându-l să continue manifestările tinerimii de la Viena contra serbărilor Mileniului, constată că trebuie distrusă infama legendă că maghiarismul și astfel dualismul ar alcătui elementul de forță al monarhiei habsburgice în Tripla Alianță (S. Stoica, op. cit., p. 169-170).

nu s-a ameliorat, ba mai mult, a avut loc o nouă ofensivă politică de maghiarizare: „Cât timp va fi menținut dualismul și cât timp Germania oficială va continua să protejeze pe maghiari și va căuta – pe sub mână, bineînțeles, – să zdrobească naționalitățile slave din monarhia habsburgică, nu poate fi vorba nici de o rezolvare, dar nici măcar de o serioasă calmare a spiritelor românești, pentru că ungurii n-au să cedeze cu nici un preț”⁶⁸. Cu toate acestea Aurel C. Popovici se îndoiește că împăratul Wilhelm al II-lea al Germaniei va putea zădărnici triumful ideilor federaliste în Austro-Ungaria.

În conceptul de răspuns către T.V. Păcățian de la începutul anului 1898, dr. Ioan Rațiu, având în spate o experiență politică îndelungată, se dovedește mai realist decât Aurel C. Popovici, comunicându-le „un lucru să se știe: adunări de multe mii și deputații la Viena cu punga goală pre lângă alte multe necazuri ce avem nu se pot ține. Să nu creadă Dipsi că se apropie căderea dualismului așa curând, cel puțin o jumătate de an va dura luptele pro și contra, în timpul acesta putem face și 10 meetinguri mari”. Apreciind purtarea arădanilor ca admirabilă cu privire la încercările de împăcare de la sfârșitul anului 1897, dr. Ioan Rațiu îl întreabă în final pe Aurel C. Popovici „ce înseamnă această inconsecvență”⁶⁹.

Anul 1898 aduce însă intensificarea polemicii dintre cele două grupări ale vechilor și noilor tribuniști, însemnând continuarea și adâncirea crizei Partidului Național Român într-un moment când evenimentele politice din Europa și mai ales din Austro-Ungaria ar fi trebuit să îndemne la reflecții și eforturi intense pentru refacerea unității mișcării naționale. „Scrisoarea cea lungă” trimisă comitetului memorandist de către Dimitrie A. Sturdza în vara anului 1894, prin care liderul îi sfătuia pe cei judecați și condamnați în procesul de la Cluj să nu intre în închisorile ungurești și să se refugieze în România, a pus capăt neutralității față de luptele politice de aici, de care dr. Ioan Rațiu și gruparea sa făcuseră atâta caz în perioada anterioară. Prin publicarea acestei scrisori secrete la 21 noiembrie/ 3 decembrie 1898, prin care dr. Ioan Rațiu a pus-o la dispoziția conservatorilor⁷⁰, „Tribuna” de la Sibiu a făcut front comun cu lupta opoziției contra guvernului liberal a lui D.A. Sturdza. Pentru a justifica opiniei publice toată afacerea, ziarul va publica anterior în paginile sale și după apariția scrisorii un veritabil istoric al perioadei cu titlul: *Din trecut pentru viitor. Repriveri politice recente*, retipărit sub formă de broșură în anul 1899. Autorul anonim al acestui istoric era tânărul student al Universității din Cluj Ioan

68. „Tribuna”, nr. 221 din 5/17 decembrie 1897.

69. Arhivele Naționale București, fond I. Rațiu, dosar nr. 619/1897.

70. L. Botezan, N. Cordoș, Frământările din Partidul Național Român transilvănean în anul 1898, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologiei Cluj”, XVI (1973), p. 231-257; T. Raica, op. cit., p. 37-39.

Scurtu, fost redactor la „Tribuna” din Sibiu și prieten cu Aurel C. Popovici⁷¹.

În studiul amintit mai sus, Ioan Scurtu va aprecia dezvăluirile lui Aurel C. Popovici din 1896, afirmând că ele și-au atins în parte ținta, aducând fapte și acte ca dovezi complete, pentru limpezirea situației. Model de caracter, cu demnitate politică, exemplu de devotament pentru principiile și lupta intransigentă, Ioan Scurtu îl va caracteriza pe Aurel C. Popovici ca un bărbat „predestinat a fi în viitor fala și mândria noastră”⁷². Nu știm cu certitudine cum va fi reacționat Aurel C. Popovici la această întorsătură politică a grupării dr. Ioan Rațiu. Cert este că toată munca și activitatea lui, de când a emigrat la București, pentru refacerea Partidului Național Român și relansarea luptei naționale ca o unitate de vederi și a tuturor partidelor românești din România liberă, o vedea ruinită. Explicabil de ce în paginile „Ligii culturale” a cărui redactor era însuși Aurel C. Popovici, acesta va permite în decembrie 1898 publicarea unui articol semnat de un autor necunoscut, sub pseudonimul de *Verax*, în care învinuiește ambele grupări de la Arad și Sibiu că au comis aceeași greșeală pe care și-o reproșau reciproc. Gruparea dr. Ioan Rațiu s-a simțit șocată de obiectivitatea articolului din organul *Ligii culturale*, răspunzând prin articolul *O greșeală regretabilă*, întrucât nu recunoaște orientarea ei proconservatoare⁷³.

Evenimentele anului 1899 ce au dus la căderea guvernului liberal al lui Dimitrie A. Sturdza confirmau în parte multe din supozițiile făcute de Aurel C. Popovici în problema națională. Sperăm ca cercetările viitoare să elucideze cum a văzut Aurel C. Popovici soluțiile de organizare a vieții politice românești în condițiile alternativei la guvernare a celor două partide din România, dar mai ales realizarea practică a idealurilor naționale sub influența politicianismului românesc atins de păcatele sale bizantine.

---

71. „Tribuna”, 1898, nr. 251, 253-255, 257-258, 260-261, 263-264, 266-267, 272; Arhivele Naționale București, fond I. Rațiu, dosar nr. 373-374/ 1897 -1898; „Almanahul scriitorilor de la noi”, Orăștie, 1911, p. 71; Al Lapedatu, Dr. Ion Scurtu. 1877-1922 Cuvinte de amintire, Cluj, 1922.

72. „Tribuna”, nr. 264 din 3/15 decembrie 1898.

73. Idem, nr. 269 din 9/21 decembrie 1898; „Tribuna poporului”, nr. 233 din 10/22 decembrie 1898.

I

[București, ian. – feb. 1896]

*Iubite Unchieșule*⁷⁴,

Nu v-am scris de mult, pentru că am așteptat și aștept încă a-mi completa observațiile și experiențele cu lumea de aici.

Sper însă, că în vr[e]o zece zile voi putea să vă dau un raport definitiv și conclusiuni clare și obiective.

Chestiunea Petroviciu, condusă de domnul Lupulescu va ajunge, precum [î]mi spune cel din urmă la o dezlegare zilele acestea...

[Domnișoara Orghidan]⁷⁵ este autorizată de dl. Petroviciu a *termina* afacerea această mică.

Precum știți, iubite unchieșule, eu din cheltuielile mari și din cauțiunea mea de 5000 fiorini n-am primit, decât o parte.

Stau și eu foarte rău. Cauțiunea rămăsese a mi se compensa de către societatea prietenilor domnului Perietzeanu.

Pedepsele însă le-ați plătit în parte dv. *Amenda* plătită de nevastă-mea a rămas să mi-o restituiți dv.

E vorba de cele 500 fior. Vă rog vedeți să terminăm chestia asta.

Eu de aici afară de cauție nici n-am cerut, nici n-am primit un singur ban. Chiar și cauția nu este restituită, decât în parte precum v-am scris.

În două zile vă scriu pe larg, dar aștept avizul dv.

Devotat *Dante*

II

Buc., 22 feb/5 [martie 18] 96

*Stimate domnule Rațiu*⁷⁶

[Î]ți trimit aci comptul în copie după cum ți-am promis. Mai trimit și sumele primite de părintele Vasile Mangra pentru Congres. În ceea ce privește cele cuvenite între noi le-am comunicat președintelui nostru de care a fost mulțumit. Peste câteva zile vom convoca Comitetul și în urma celor ce voi comunica cred că va reveni. Pe aici este o mare agitație pornită de ziarele opoziției contra guvernului la care vă fac atent. Este inoportun și puțin folositor

74. Muzeul național de istorie a Transilvaniei Cluj-Napoca, nr. inv. M. 2536 (mai departe Muz. ist. Trans.).

75. Cu aproximație, pentru că A. C. Popovici a șters pasajul ca să nu se mai distingă nimic.

76. Muz. ist. Trans., nr. inv. M. 2531.

pentru dv. ca să reproduceți cele ce se publică în ziarele noastre cum s-a făcut cu cele ce s-a reprodus din Epoca în Tribuna de marți în privința cestiunei de la Craiova. Un ziar ca Tribuna trebuie să ție o atitudine mai rezervată. Redactorii dv. nu trebuie să se amestece în aceste cestiuni care sunt cestiuni de luptă politică internă.

Sosind aici am aflat că dnu Popovici s-a declarat contra dlor Brote-Albini. Mi se spune că v-a trimis o scrisoare pre care sunteți datori a o publica⁷⁷. Cele[!]alte aprecieri ale ziarelor noastre trebuie să le lăsați uitărei, căci ele nu fac decât luptă de partid. Acestea sunt părerile mele.

Ecca [Iacă] socoteala banilor primiți de părintele V.M.[angra]. de la noi: lei 600

200 martie 95

700

3576 la iunie prin dna Cantacuzino

1000 idem

1000 Prin dnu Bursan la Pesta

7076 Total lei⁷⁸

Afară de cei ce au primit de la dna Filipescu. Ar fi de dorit să cereți socoteala de acești bani. Veți vedea din comptul trimis ceea ce au primit și dacă se potrivește cu ceea ce s-a trecut în compturile dv.

Te rog a-mi răspunde după primirea acestei scrisori pre care o trimit printr-un om sigur.

Vezi de câte ori aveți o nedumerire mă pun la dispoziția dv. și vă promit a vă da informațiunile cele mai desinteresate.

Rog a transmite dnei Rațiu respectuoase sărutări de mâini.

Primiți salutările mele.

S.P. Manea [S. Periețenu – Buzău]

III

*Iubite Uncheșule*⁷⁹.

Iar ne întâlnim; și după o epocă de zăpăceală pusă la cale cu mijloace machiavelice, văd spre marea mea mulțumire, că în lupta titanică din timpul din urmă, dta ai ținut drapelul programului național cu tărie; câtă vreme „căpitanul” tribuniștilor, ajuns instrument inconștient în mâinile, pe care le

77. Vezi anexa III și „Tribuna”, nr. 44 din 25 februarie/ 8 martie 1890.

78. În document apare greșit un total de 7.046 lei, noi refăcând calculul normal.

79. Muz. ist. Trans., nr. inv. M. 2537.

știm, isprăvise prin a ne da dovada eclatantă, că vrea să capituleze el și vrea să ne determine și pe noi toți ceilalți, autonomiști intransigenți, la această nevrednică politică

Vei ceti din articolul-notiță, pe care vi-l alătur rolul meu de soldat neclintit al intereselor partidului nostru.

Sper, că după ce se va face lumină în această tenebroasă și scabroasă intrigă, avem să vedem și dta și eu, că orișicare ar fi intrigile, orișicare ar fi zăpăcelile produse: oamenii, care sunt intransigenți în programul național și sinceri în principiile autonomiste, pot fi desfăcuți, dar în momente mari sunt iarăși strâns uniți.

Asediat de o falangă de gazetari, nu știu unde-mi stă capul de lucru.

Vă trimit deocamdată notița aceasta de orientare⁸⁰. Zi de zi vă trimit raze de lumină în situație și nu vă rog, decât un singur lucru: să le publicați la loc de frunte și să nu admiteți să mi se schimbe ceva, pentru că *fiecare cuvânt își are importanța sa*⁸¹.

De la liberali cauza nu poate aștepta nimic, absolut nimic, pentru că *el* vrea să conducă chestiunea noastră a tuturor și numai printr-un instrument orb.

Aici voi începe în ziarul „Ziua”, din care vă rog să reproduceți, ce veți crede de cuviință.

Campania sper, să aibă și un alt efect salutar: să grupeze pe toți naționaliștii de aici în jurul Ligii, s-o ridicăm la nouă putere și gloria și la unicul sprijin de aici al culturii noastre de acasă.

București, 4 martie [18]96⁸².

Vă salută cu respect al dv.

Aurel C. Popovici

IV

[București, martie-aprilie 1896]

*Iubite Uncheșule*⁸³,

Am isprăvit cu desvăuirile. Scopul, pe care l-am urmărit eu: împiedicarea dlui Brote (Sturdza) ca prin surprindere să determine pe români la capitulare, acest scop l-am ajuns. Mai mult nu am intenționat deocamdată. Înainte de a

80. Probabil că această notiță este Scrisoarea lui Aurel C. Popovici către Eugen Brote, însoțită de comentariul redacției Desvelirea intrigilor, ambele publicate în „Tribuna”, nr. 44 din 25 februarie/ 8 martie 1896.

81. Prezent la București, Teodor Mihali s-a întâlnit de mai multe ori cu A.C. Popovici care l-a pus în temă cu dezvăluirile pe care urma să le facă. În corespondența din 8 martie st. n. 1896 T. Mihali îl va informa pe dr. I. Rațiu despre aceste intenții rugându-l și el ca articolele respective să fie publicate imediat în „Tribuna” (T. Pavel, op. cit., p. 179-180).

82. Scrisoarea a fost adusă personal de cineva din București, probabil și celelalte.

83. Muz. ist. Trans., nr. inv. M. 2538.

mai face un pas politic *eu*, crede de cuviință a-ți împărtăși d-tale și amicilor noștri din direcțiunea politicii naționale următoarele convingeri ferme, pe care le-am dobândit de când sunt aici.

1). Când m-am despărțit de conservatori și de d-ta îi bănuiam pe aceștia, că umblă cu doi bani în trei pungi, că ne sprijinesc pe noi, în aparență, ca în fond să facă treburile celor, ce ar fi gata a părăsi programul național și a înceta acțiunile politice. De atunci bănuielile mele s-au prefăcut în convingeri nestrămutate și azi, după doi ani de observațiune și experiență termin și zic: conservatorii nu ne pot sprijinii pe noi; ei ne vorbesc frumos, se arată în aparență dispuși a ne sprijini, dar în fond ei umblă, ca în momentul oportun să ne delătoreze pe toți și să facă drum moderaților (Mocsonyi-Miron) ca aceștia să pună mâna pe situație și să ne țină în loc. Politica lor față de noi e politică de duplicitate și: să vă feriți de banii și de sfaturile lor și ale oamenilor lor din Transilvania, dacă nu voiți să cădeți cum nu vă așteptați și cum nu vă închipuiți astăzi poate.

2). Despre stăruința dlui Sturdza de a ne lega și frânge rezistența națională sper, că ești acum destul de convins, ca să înțelegi, că e peste putință, ca dl Sturdza să vă ajute, cât timp stați pe programul național, cât timp stați pe punctul de a pune la cale acțiuni politice serioase, legale, dar fatal extraparlamentare.

3). Rezum și zic: din nenorocire pentru noi, în România nu poate exista un guvern, care să nu fie agreat și de Austro-Ungaria deci și de maghiari.

Și unul și altul din partidele de aici caută, în fel și chipuri, de a se pune în bunele grații ale celor de la Pesta și Viena (și Berlin). Și unii și alții fac pe agenții de siguranță ai Austro-Ungariei și ai Germaniei față cu noi, și unii și alții umblă să vă ademenească pentru ca să înrăurească în sensul de a vă potoli, de a nu vă mai mișca politicește în contra ungarilor. De aceea iată conclusiunea generală: să vă feriți ca de foc și de banii și de consiliile și de vorbele frumoase și de articolii atât a conservatorilor, cât și a liberalilor de aici, căci dacă nu, scăpați și conducerea și întreaga situație de acasă și cădeți pe un teren cu desăvârșire subminat.

4). Aici o singură putință este de a vă sprijini; o singură posibilitate de a vă ajuta ca să puteți pune la cale acțiuni politice serioase: este reformarea și consolidarea Ligii, care nu trebuie să fie condusă de oamenii politici ai partidelor de aici.

Dacă mai contați la sprijinul meu modest: eu aici, sprijinit puternic de dv. mi-aș da silința și sper că aș izbuti, să facem din Ligă ceea ce trebuie să fie: unicul centru de sprijin al cauzei în România.

Conservatorii o simțesc aceasta și, mare lucru, dacă nu mă vor combate în curând și ei, în perfectă solidaritate tainică cu liberalii, atunci veți avea și

dv. dovada pipăită, că și unii și alții se știu cu „musca pe căciulă”.

Repet și termin: feriți-vă până și de contactul cu oamenii de partid de aici, de banii lor și de influențele lor; tot așa fiți cu ochii în patru la mișcările tactice ale moderaților, căci ăsta-i acum scopul conservatorilor: să vă înalțe până la un punct, să vă răstoarne și să vă înlocuiască cu moderații, cari nu vorbesc de acțiuni politice, ci *tac și stau pe pace* acasă, când au odată conducerea politicii în mâna lor.

Aștept părerea dtale pentru ca să mă pot orienta; la din contră mă retrag cu desăvârșire din politică și declin orice răspundere pentru cele ce au să urmeze.

Al dvoastră devotat

Dipsi

*AUREL C. POPOVICI ET SES „D' ÉVOILEMENTS” DE 1896**Résumé*

Ses propres réflexions, aussi que les insistences des collègues du Comité Central du Parti National Roumain de Transylvanie et Hongrie, à la suite de sa condamnation dans le procès de la Réplique, ont les motifs pour lesquels Aurel C. Popovici a préféré, l'automne 1893, à s'exiler de bon gré en Roumanie et pas à s'emprisonner. Il s'établit à Bucarest.

On aborde dans cet étude son activité dans cette nouvelle situation (en tant que membre de la Ligue culturelle, journaliste, rédacteur et éditeur de publications, etc), à la fin du XIX-e siècle (1893-1900). Il a tenté de ne pas s'éloigner de la vie politique des Roumains de Transylvanie. On présente en premier rang les dévoilements faits par Aurel C. Popovici en 1896 pour éviter une brèche dans l'unité du Parti National Roumain et le détournement du mouvement national transylvain du son programme initial de 1881.

En gardant absolument son indépendance matérielle et politique, Aurel C. Popovici a continué son combat pour que les partis politiques de la Roumaine ne se mêlent pas dans la vie du Parti National Roumain, aussi pour une politique réciproque. Pour cela, il a préconisé dans ces années une série d'actions systématiques pour la reconnaissance des droits de l'individualité politique-nationale des Roumains de Transylvanie.